БЪЛГАРСКА АКАДЕМИЯ НА НАУКИТЕ
НАЦИОНАЛЕН АРХЕОЛОГИЧЕСКИ
ИНСТИТУТ С МУЗЕЙ

НУМИЗМАТИКА, СФРАГИСТИКА и ЕПИГРАФИКА

21

СОФИЯ
2025

1892 - 1921 - 1948
БЪЛГАРСКА АКАДЕМИЯ НА НАУКИТЕ
НАЦИОНАЛЕН АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ИНСТИТУТ С МУЗЕЙ
BULGARIAN ACADEMY OF SCIENCES
NATIONAL ARCHAEOLOGICAL INSTITUTE WITH MUSEUM

НУМИЗМАТИКА, СФРАГИСТИКА И ЕПИГРАФИКА

Главен редактор: Сергей Торбатов (България)
Секретар: Калина Йорданова (България)

Редакционна колегия: проф. д-р Диляна Ботева-Боянова (България), доц. д-р Юлия Цветкова (България), проф. д-р Женя Жекова (България), доц. д-р Методи Манов – НАИМ– БАН (България), доц. д-р Красимир Кръстев (България), гл. ас. д-р Игор Лазаренко (България), гл. ас. д-р Светослав Йорданов (България), гл. ас. д-р Стоян Михайлов (България), д-р Пантелис Харалампакис (България), гл. ас. д-р Георги Сенгалевич (България)

Редакционен съвет: Вернер Зайбт (Австрия), Жан-Клод Шейне (Франция), Мирена Славова (България), Димитър Драганов (България), Елена Столярик (САЩ), Христос Ставракос (Гърция), Владимир Пенчев (България), Емануел Петак (Румъния), Елена Степанова (Русия), Катерина Венедикова (България)

Представените за публикуване ръкописи се оценяват от рецензенти (peer review).
Авторите носят пълна отговорност за съдържанието на статиите, както и за неточностите и грешките в тях

Коректура на български език: Лилия Божилова
Езикова редакция на английски език: Методи Манов
Предпечат: Росица Кънева

NUMISMATICS, SIGILLOGRAPHY AND EPIGRAPHY

Editor-in-Chief: Sergey Torbatov (Bulgaria)

Secretary: Kalina Yordanova (Bulgaria)

Editorial Board: Dilyana Boteva-Boyanova (Bulgaria), Julia Tzvetkova (Bulgaria), Zhenya Zhekova (Bulgaria), Igor Lazarenko (Bulgaria), Krasimir Krastev (Bulgaria), Metodi Manov(Bulgaria), Svetoslav Yordanov (Bulgaria), Stoyan Mihaylov (Bulgaria), Pantelis Charalampakis (Bulgaria), Georgi Sengalevich (Bulgaria)

Editorial Advisory Board: Werner Seibt (Austria); Jean-Claude Cheynet (France), Mirena Slavova (Bulgaria), Dimitar Draganov (Bulgaria) , Elena Stolyarik (USA), Christos Stavrakos (Greece), Vladimir Penchev (Bulgaria), Emanuel Petac (Romania), Elena Stepanova (Russia), Katerina Venedikova (Bulgaria)

The manuscripts presented for publication are evaluated by peer review.
The content of each article is the *sole responsibility of the authors involved*, as well as any inaccuracies and mistakes

Bulgarian language proofreader: Lilia Bozhilova
English language proofreader: Metodi Manov
Layout: Rositsa Kaneva

© НАИМ – БАН, издател

Адрес на редакцията: Национален археологически институт с музей
ул. „Съборна“ № 2, София 1000; главен редактор: numsfr_epig@abv.bg
Contact/Address: National Archaeological Institute with Museum
2 Saborna Str., BG – 1000 Sofia; Editor-in-Chief: numsfr_epig@abv.bg

Печатница: BULGED

ISSN 1312-5532 (print)
ISSN 2603-3275 (online)

BULGARIAN ACADEMY OF SCIENCES
NATIONAL INSTITUTE
OF ARCHAEOLOGY WITH MUSEUM

NUMISMATICS, SIGILLOGRAPHY and EPIGRAPHY

21

SOFIA
2025

НУМИЗМАТИКА, СФРАГИСТИКА И ЕПИГРАФИКА е онлайн и печатно ежегодно издание от Националния археологически институт с музей – Българска академия на науките (НАИМ) със свободен онлайн достъп. **Всяка статия бива преглеждана през двама анонимни рецензенти.** Всеки от томовете е посветен на научни статии и приноси за монети, монетни съкровища, печати, монетовидни и епиграфски артефакти от различни музейни фондове, от обществени и частни колекции в България и чужбина, както и от археологически разкопки. На страниците на списанието могат да се намерят и тематични, аналитични и дискусионни трудове в областта на нумизматиката, сфрагистиката и епиграфиката от различни исторически периоди, както и мястото им в областта на археологията и писмените извори.Високият редакционен контрол при подбора и подготовката на публикациите е гарантиран от нашата редакционна процедура – статиите се рецензират от специалисти, добре запознати с обсъжданите теми.

УКАЗАНИЯ КЪМ АВТОРИТЕ

Ръкописи:

Приемат се материали, които не са публикувани (или дадени за печат) в друго издание.

Като ежегодно списание срокът за премане на ститии за предстоящ брой е до 31 май.

Публикациите трябва да съдържат: **заглавие, автор/и, афилиация (на български и на английски), ключови думи (на английски), текст, списък с цитираната литература, илюстрации, опис на илюстрациите (на български или на английски), резюме (на български или на английски).** Стремежът ни е да поддържаме двуезичен стандарт – приемат се статии на български и на английски език, като всеки от публикуваните материали трябва да бъде придружен от резюме на езика алтернативен на основния език на статията. Например, ако основният текст е на български език– абстрактът, резюмето и ключовите думи и трябвало да са на английски език.

Илюстрации:

1. Чертежите и рисунките ще са в текстово тяло и трябва да бъдат съобразени с наборно поле (120×200 мм).

2. Снимки: Изискват се високо качествени цветни изображения. Посочват се номера на образа и ориентацията му, ако има нужда. Образите трябва да бъдат с реална (оптическа) резолюция не по-малка от 300 точки на инч (300 dpi). Приемат се само следните файлови формати за образите: .jpg, .tif, .eps, .psd.

NUMISMATICS, SIGILLIOGRAHY AND EPIGRAPHY is open - access online and print journal rigorously published by NAIM – BAS annually. Each article is double blind peer-reviewed. Each of the volumes is dedicated to scientific articles and contributions about coins, coin hoards, seals, coin-like and epigraphic artifacts from the depots of public and private collections in Bulgaria and abroad, as well as from archaeological excavations. The journal pages are available also for thematic, debatable and discussion works in the field of Numismatics, Sphragistics and Epigraphy from different historic periods, and their place in the field of archaeology and written sources.High-standard editorial control in the selection and preparation of publications is guaranteed by our editorial procedure – papers are peer-reviewed by specialists, well-acquainted with the discussed topics.Our goal is to maintain a bilingual standard – papers in Bulgarian and in English are accepted and each of the published materials should be accompanied by a summary in the language alternative to the main language of the article.

NOTES FOR CONTRIBUTORS

Manuscripts:

We accept works that have not been published or given to print to another edition.

As an annual journal our submission schedule is 31st May.

Each of the published articles should be including**: an title, author(s), affiliation (in Bulgarian and English), keywords (in English), text, list of cited literature, illustrations, list of illustrations (in Bulgarian or English), abstract (in Bulgarian or English). All papers go through a blind peer-review process.**

Style:

Please, follow these notes: (i) Use British-English spelling. For the spelling of ancient places, ancient authors, gods, heroes, etc., follow The Oxford Classical Dictionary (2nd or 3rd edition).

Illustrations:

1. All the plans and drawings are inserted into the text and should fit the margins of 120×200 mm.

2. Photographs: High-quality color images are required. Indicate the image number and orientation, if necessary. Images must have a real (optical) resolution of at least 300 dots per inch (300 dpi). Only the following file formats are accepted for images: .jpg, .tif, .eps, .psd

СЪДЪРЖАНИЕ
CONTENTS

НУМИЗМАТИКА
NUMISMATICS

Методи МАНОВ 1
Нови тетрадрахми на Аполония Понтика с имена на непознати магистрати
Metodi MANOV
New Tetradrachms of Apollonia Pontica with Names of Unknown Magistrates

Върбин ВЪРБАНОВ 15
Имитации на сребърни монети на Филип III Аридей от фонда на НАИМ – БАН
Varbin VARBANOV
Imitations of Silver Coins of Philip III Arrhidaeus from the NAIM – BAS Fund

Gabriel Mircea TALMAȚCHI 31
The Fate of the Archaeological Artifacts from Underwater Research in Romania in the Third Quarter of the 20th Century: A Possible Coin Hoard from Callatis and its Historical Significance
Габриел Мирча ТАЛМАЦКИ
Съдбата на археологическите артефакти от подводни археологически проучвания в Румъния през третата етвърт на XX век: едно възможно монетно съкровище от Калатис и неговото историческо значение

Kalin CHAKAROV 49
A Recently Archaeologically Excavated 3rd Century *Denarii* Coin Hoard from Pavlikeni, North Bulgaria (Ancient Lower Moesia)
Калин ЧАКЪРОВ
Новооткрита находка от денарии от III век от археологически разкопки в гр. Павликени, Северна България (Антична Долна Мизия)

Светлана ГАНЧЕВА 73
Липсващата част от една монетна находка, открита в Силистра
Svetlana GANCHEVA
The Missing Part of A Coin Hoard Discovered in Silistra

Николай ДИМИТРОВ 87
Римски и късноантични монети от крепост Боженишки Урвич
Nikolay DIMITROV
Roman and Late Antique Coins from the Bozhenishki Urvich Fortress

Владимир ОВЧАРОВ 123
Неописан монограм, гравиран върху медни монети на Цар Йоан Срацимир (1352/55–1396) от вариант на тип VII По К. Дочев, 2009
Vladimir OVCHAROV
An Undescribed Monogram Engraved on Copper Coins of Tsar John Sratsimir (1352/55 – 1396) of a Variant of Type VII after K. Dochev, 2009

Тенчо ПОПОВ 129
Византийски нискотегловни сребърни монети от 70-те и 80-те години на XIV в. във Византия
Tencho POPOV
Byzantine Low-Weight Silver Coins from the 70s and 80s of the 14th Century

Владимир ПЕНЧЕВ 143
Средновековни монети на унгарски крале от фонда на Националния исторически музей – София
Vladimir PENCHEV
Medieval Coins of Hungarian Kings from the Fund of the National History Museum – Sofia

Владимир ПЕНЧЕВ 155
Колективна находка с билонови полски и пруски монети с номинална стойност от 18 гроша от петдесетте години на XVIII век, намерена в Хасково
Vladimir PENCHEV
Coin Hoard of Billon Polish and Prussian Coins with a Nominal Value of 18 Groschen, from The Fifties of the 18th Century, Found in Haskovo

Христо КУЗОВ, Невян МИТЕВ 163
Османски монети, открити при археологически теренни проучвания в тр. Девня
Christo KOUZOV, Nevyan MITEV
Ottoman Coins Discovered During Archaeological Field Research in the Town of Devnya

Николай МАРКОВ 173
За монетното название „бодка“
Nikolay MARKOV
About the Coin Name “Bodka”

СФРАГИСТИКА
SIGILLIOGRAPHY

Sergey TORBATOV 187
Lead Trade Sealings from *Anchialus*
Сергей ТОРБАТОВ
Оловни търговски пломби от Анхиало

Kalin CHAKAROV 213
Roman and Late Roman Lead Tesserae from *Nicopolis ad Istrum*
Калин ЧАКЪРОВ
Римски и късноримски оловни тесери от Никополис Ад Иструм

Oleg ALEXANDROV, Simeon STANCHEV 243
Lead Commercial Sealing from *Kovachevsko Kale*
Олег АЛЕКСАНДРОВ, Симеон СТАНЧЕВ
Оловна търговска пломба от „Ковачевско Кале“

Владимир ПЕНЧЕВ 251
Два византийски моливдовула и една номизма хистаменон, произхождащи от околностите на Велики Преслав
Vladimir PENCHEV
Two Byzantine *Molybdobullae* and One *Nomisma Histamenon*, Originating from the Vicinity of Veliki Preslav

Женя ЖЕКОВА, Андрей АЛАДЖОВ, Станимир СТОЙЧЕВ 261
Печат на Петър, велик куратор на архонта на България от околностите на Плиска
Zhenya ZHEKOVA, Andrey ALADZHOV, Stanimir STOYCHEV
Lead Seal of Peter, Megas Kourator of the Archon of Bulgaria from the Vicinities of Pliska

ЕПИГРАФИКА
EPIGRAPHY

Ася ЕНГОВАТОВА, Александър АВДЕЕВ 283
Гробът на Иван Андреевич Бутурлин в Троице-Сергиевата лавра: към въпроса за датата на екзекуцията и посмъртната съдба на изпадналия в немилост
Asya ENGOVATOVA, Alexander AVDEEV
Burial of Ivan Andreevich Buturlin in the Trinity-Sergius Lavra: Towards the Question of the Date of Execution and the Posthumous Fate of the Disgraced Man

РАЗНИ
VARIA

Милияна КАЙМАКАМОВА 297
Нов приносен труд за историята на средновековна София (IV – XIV век): Дочка Владимирова- Аладжова. Сердика през VI – VII век. Парично обращение, тежести, печати. – разкопки и проучвания, 47. София, 2022 г. ISSN 2683-0833 (online); ISSN 0205-0722 (print); ISBN 978-619-254-011-1 (print); ISBN 978-619-254-012-8 (online), София 2022

ВИЗАНТИЙСКИ НИСКОТЕГЛОВНИ СРЕБЪРНИ МОНЕТИ ОТ 70-ТЕ И 80-ТЕ ГОДИНИ НА XIV В. ВЪВ ВИЗАНТИЯ

Тенчо ПОПОВ

Център за славяно-византийски проучвания „Проф. Иван Дуйчев“, ул. „Проф. Иван Дуйчев“, София 1618, България 18, Bulgaria; tnpopov@gmail.com

ABSTRACT

The author studies the late silver coinage in Byzantium, struck in the 70s and 80s of the 14th century by John V and Andronicus IV, after the new silver coin, the stavraton, was introduced in 1372. Nine types of coins represent this silver coinage.

Keywords: silver stavraton, silver coinage, Emperor John V, Emperor Andronicus IV, coin reform in 1372

В научните публикации, посветени на късното византийско монетосечене, се констатират противоречиви хипотези, които са във фокуса на настоящото изследване. Констатацията на Т. Бертеле от 1948 г., че „сега практически не разполагаме с монети от твърде дългия период от управлението на Йоан V“ (Bertele 1948, 163), вече не е меродавна – в последните десетилетия няколко нови сребърни издания обогатиха корпуса на византийското монетосечене от 70-те и 80-те години на XIV век. Тяхното публикуване допълва оскъдния нумизматичен материал и позволява извличането на обосновани изводи за характера на монетосеченето в този исторически важен за съдбата на балканските народи период.

От ключово значение за разбиране на процесите, протичащи в паричните системи на Балканите, е уточняването на началния момент на паричната реформа, с която във Византия се въвежда тежката сребърна монета – сребърния перпер, известен повече с наименованието си ставратон, както и въздействието на тази съществена промяна върху платежните инструменти на останалите балкански страни. И дали тази съществена икономическа промяна не е отражение на политическите процеси, протичащи след мащабната ос-

https://doi.org/10.53250/nse21.129-141

манската победа при р. Марица през 1371 г. и последвалия разпад на сръбското царство след смъртта на цар Урош V през декември същата година? Известният ни нумизматичен материал потвърждава ли логичното предположение, че новата сребърна монета води до прекратяване сеченето на старата – василикона?

Добросъвестният анализ на известния монетен фонд, вече обогатен с нови монетни типове, води до изненадващи изводи. За тях ще стане дума в хода на това изложение, което започва с каталога на сребърното монетосечене от 70-те и 80-те години на XIV в.

Нискотегловното сребърно монетосечене на Йоан V Палеолог (1341 – 1391)

Обр. 1. Йоан V Палеолог, тип 1
Fig. 1. John V Palaeologus, type 1

Обр. 2. Йоан V Палеолог, тип 2
Fig. 2. John V Palaeologus, type 2

Обр. 3. Йоан V Палеолог, тип 3, екз. 1
Fig. 3. John V Palaeologus, type 3, specimen 1

Обр. 4. Йоан V Палеолог, тип 3, екз. 2
Fig. 4. John V Palaeologus , type 3, specimen 2

Тип 1, фиг. 1:

Монетата е сребърна, слабо конкавна, грубо изработена, с диаметър 18 мм и тегло 0,47 г. Засега е известен само този екземпляр. На лицето е представен императорът с акакия в своята дясна ръка и скиптър с кръст в лявата. Това вероятно е грешка на гравьора, който е обърнал изображението. Надписът гласи ІѠ/ Δ/ЄС/П/О/Т вляво, О/ПА/Л/ОА/ОЛ вдясно. Реверсът показва светец във военни доспехи, с копие и щит. Видими са буквите О/А/Г вляво, [Δ]/М/Т/Р вдясно, вероятно светецът е Св. Димитър. Прави впечатление, че

изображението и надписът на аверса са идентични с изображението и надписа на т. нар. златен флорин на Йоан V Палеолог. (Grierson 1999, 193, № 1207). Това сходство в иконографията и надписите е допълнителен нов аргумент в полза на автентичността на златната монета.

Тип 2, фиг. 2:

Тип 2 е известен чрез този единствен екземпляр, който сега се публикува за първи път. Монетата е отчупена, с диаметър 16 мм и тегло 0,37 г. На лицето е представен императорът с корона и дивитисион, държащ скиптър с кръст в дясната си ръка. Вляво е видим кръгов надпис IѠ Є, а вдясно се чете буквата Т. На обратната страна е изобразен бюст на Христос с нимб.

Тип 3, фиг. 3 и фиг. 4

Тип 3 е представен от две монети. Монетата от **фиг. 3** е с диаметър 12 мм и тегло от 0,50 г, а монетата от **фиг. 4** е с метрични данни 13 мм и тегло от 0,50 г и беше определена като издание на Андроник IV от аукциона, на който беше предложена.

На аверса е изобразен владетелят в три четвърти ръст с корона с пендилия и в императорски орнат, държащ жезъл с кръст в дясната си ръка. Надписите са съответно IѠЄN XTѠΘ и IѠЄN ѠTO, които са съкратен вариант на императорската титулатура – IѠANNHC ЄN XPICTѠ TO ΘЄO ΠICTOC BACIΛЄVC. На реверса е изобразен Архангел Михаил на кон в галоп надясно с преметнат през рамо меч.

Късното сребърно монетосечене на Йоан V Палеолог с тегловен стандарт от 0,50 – 0,60 г очевидно се синхронизира с нискотегловните сребърни монети на Андроник IV, който узурпира трона в Константинопол през 1376 – 1379 г. Това предполага времето на отсичане да се определи в годините непосредствено преди и/или след узурпацията на трона от страна на Андроник IV.

Нискотегловното сребърно монетосечене на Андроник IV (1376 – 1379)

Обр. 5. Андроник IV, тип 1
Fig. 5. Andronicus IV, type 1

Обр. 6 Андроник IV, тип 2
Fig. 6. Andronicus IV, type 2

Обр. 7. Андроник IV, тип 3
Fig. 7. Andronicus IV, type 3

Обр. 8. Андроник IV, тип 4
Fig. 8. Andronicus IV, type 4

Обр.9. Андроник IV, тип 5
Fig. 9. Andronicus IV, type 5

Тип 1, фиг. 5

Иконографията на едната страна представя императора в три четвърти ръст, облечен в дивитисион и с корона с пендилия, държащ скиптър с двоен кръст в дясната си ръка. Надписът ΑΝΔΡΟΝΙΚΟϹ ЄN или негови варианти категорично посочва издателя на това монетосечене. На опакото е изобразен Христос на трон.

Монета на **фиг. 5** е с диаметър 12 мм и тегло от 0,57 г. От тип 1 са известни 13 екземпляра[1], чиито диаметри варират между 12 и 14 мм, а теглата – между 0,51 и 0,71 г. Средното тегло е 0,61 г.

Тип 2, фиг. 6

Тип 2 е неописан в нумизматичната литература и става известен чрез продажби от три аукциона[2].

И при този тип императорът е представен в три четвърти ръст, облечен в дивитисион и с корона с пендилия, държащ скиптър с кръст в дясната си ръка и кълбо с кръст в лявата. Слабо запазеният надпис изглежда гласи ΑΝΔΡ. На опакото е изобразена Св. Богородица с разперени в благословия ръце.

Монетата от **фиг. 6** е с диаметър 15 мм, а теглото е 0,41 г. Втората

[1] 4 екземпляра са публикувани в научната литература – Wroth, 634; Veglery, Milas, Nr.13,3; Bendall 1988, Nr.325, 60. Други 9 екземпляра произлизат от аукциони.
[2] NAC A.75, lot 834; Naumann A.69, lot 540; Roma numismatics A.69, lot 1335.

монета е с метрични параметри съответно 12 мм и 0,25 г, а на третата е публикувано само теглото – 0,32 г

Тип 3, фиг. 7

Монета от този тип е публикувана за първи път през 1971 г. (Bertele 1970, 225 note 10, Nr. 11), а оттогава станаха известни още три екземпляра[3].

На аверса е изобразен владетелят в три четвърти ръст с корона с пендилия и в императорски орнат, държащ жезъл с двоен кръст в дясната си ръка. Надписът на монетата, публикувана от Т. Бертеле, е ΑΝΔΡΟΝ... C ΧΩΤΟ, който несъмнено е съкратен вариант на императорската титулатура – ΑΝΔΡΟΝΙΚΟC ЄN ΧΡΙCTΩ ΤΟ ΘЄΟ ΠΙCΤΟC ΒΑCΙΛЄVC. На реверса е изобразен Архангел Михаил с крила на кон в галоп надясно с преметнат през рамо меч.

Метричните параметри на четирите монети са както следва: 14 мм, 0,84 г на монетата от **фиг. 7**; 13 мм, 0,78; 12 мм, 0,41 г; 14 мм, 0,50 г.

Тип 3 от монетосеченето на Андроник IV е иконографски сходен, почти идентичен, с тип 3 от монетосеченето на Йоан V Палеолог, което показва непосредствена последователност във времето на издаване на тези два типа, без да може да се уточни кой е императорът, въвел първи тази иконография.

Тип 4, фиг. 8

На едната страна е представен владетелят в три четвърти ръст с корона с пендилия и в императорски орнат, държащ скиптър в дясната си ръка. Надписът на монетата е ΑΝΔΡΟΝΙΚ. На обратната страна е изобразена крепост с три тела, вляво над крепостта – летящият Архангел Михаил с меч в дясната ръка, букви МХ, вдясно – благославящият с дясната ръка Св. Йоан Продромос.

Единственият екземпляр от този тип, представен на **фиг. 8**, е с размери 13 мм, 0,61 г и се публикува за първи път.

Този тип монетосечене на Андроник IV служи като прототип на първото сребърно монетосечене на деспот Добротица, което следва да се отнесе в началото на 80-те години на XIV в. (Попов 2025, 130 – 139).

Тип 5, фиг. 9

И при този тип императорът е представен в три четвърти ръст, облечен в дивитисион и с корона с пендилия, държащ скиптър в дясната си ръка. Надписът гласи ΑΝΔΡΟΝΙΚ. На опакото е изобразен Архангел Михаил с крила, седнал на трон.

Единственият известен екземпляр, изобразен на **фиг. 9**, е с размери 8 мм, 0,81 г и досега също не е публикуван.

---

[3] CNG A91, lot 1125; CNG A108, lot 787; Heritage A3061, lot 29450.

В научната литература няма съмнение, че Андроник IV издава своите монети в Константинопол в интервала 1376 – 1379 г., когато насилствено детронира баща си и се обявява за едноличен император. Единствено Георгиадис, който познава само тип 1 и тип 3, смята, че Андроник IV сече своите нискотегловни монети в Силимврия след 1382 до 1385 г. в ролята си на наследник на трона (Γεωργιαδης, 286). Тази хипотеза обаче следва да се отхвърли, понеже противоречи на политическия характер на византийското монетосечене – правото да се секат монети е запазено единствено за императора.

Нискотегловното сребърно монетосечене на Йоан V Палеолог с Андроник IV

Обр. 10. Йоан V Палеолог с Андроник IV
Fig. 10. John V Palaeologus with Andronicus IV

Обр. 11. Йоан V Палеолог с Андроник IV
Fig. 11. John V Palaeologus with Andronicus IV

На **фиг. 10** и **11** са представени единствените два екземпляра от монетен тип, на който са изобразени императорът и неговият съвладетел. Монетите произлизат от два аукциона, като първата беше предложена като неопределена средновековна монета, а втората беше погрешно идентифицирана като издание на Андроник II с Михаил IX. Двете монети не са публикувани досега в нумизматичната литература.

Иконографията показва двама съвладетели в императорски орнат, с корони с пендилия, държат помежду си лабарум на дълга дръжка. Надписите върху двете монети не са добре запазени, а вероятно са гравирани и с грешки върху матриците – на първата монета предполагаемо е изписано IѠA над лявата фигура и AN..P над дясната, а на втората съответно AN и ANΔ. Това разчитане на надписите предполага, че автократорът, изобразен вляво, е обозначен като IѠAN, а неговият съвладетел като ANΔPONIK. На обратната страна изглежда е изобразен бюст на Архангел с крила, държащ скиптър и кълбо.

Метричните параметри на двете монети са съответно 17.9 мм, 0,48 г и 17 мм., 0,68 г

Надписите върху този монетен тип, ако са правилно разчетени, недвусмислено го идентифицират като издание на Йоан V Палеолог

с Андроник IV. Причина за неговото отсичане са противоречивите политически събития от 70-те и началото на 80-те години на XIV в. във Византия, когато Йоан V първоначално отстранява първородния си син Андроник IV от линията за престолонаследие, но след узурпацията на властта през 1376 – 1379 г. от негова страна и последвалата реставрация се принуждава отново да го обяви за престолонаследник, като този акт е скрепен със споразумение от 1382 г. Вероятно тогава е издадена и монетата с цел пропагандиране на новата роля на Андроник IV и стабилизиране на отношенията в управляващата династия.

С оглед пълнотата на последващия анализ и систематизацията на нискотегловните сребърни монети със стандарт от 0,50 – 0,60 г като издания от 70-те и началото на 80-те години на XIV в. са необходими следващите уточнения относно идентификацията на още два монетни типа.

В нумизматичната литература са публикувани 2 монети – фиг. 12 и фиг. 13, с метрични данни 17 мм и 1,00 г за първата и 1,07 г за втората, които неаргументирано са отнесени към хипотетично монетосечене на Йоан V Палеолог с втория му син – Мануил II (Sabatier 1862, 271, Pl. LXIII, Nr. 5; Wroth 1908, 631, Pl. LXXVI, Nr. 6; Bendall, Donald 1979, 156). Впоследствие, без никакво обяснение, са определени като издание на Йоан V Палеолог с Андроник IV (Bendal 1988, 59, Nr. 321; Γεωργιαδης, 278). В случая обаче видно от иконографията и тегловния стандарт от около 1 г, се касае по-скоро за василиконово монетосечене от съвместното управление на Йоан V и Йоан VI (1347 – 1352), както съвсем логично допуска Ф. Гриерсон в своите разсъждения (Grierson 1999, 200, Nr. 1196).

Василикон на Йоан V с Йоан VI

Още един монетен тип внасяше дълго време дисонанс в анализите на късно-византийското сребърно монетосечене. Става дума за нискотегловен вариант на сребърна монета, известна днес чрез четири екземпляра, които се вместват в диаметър между 12 и 16

Обр. 12. Монета от Британския музей
Fig. 12. Coin from British Museum

Обр. 13. Монета от Дъмбъртън Оукс
Fig. 13. Coin from Dumbarton Oaks

мм и тегла от 0,46, 0,47, 0,49 и 0,51 г (Bendall 1987, 40; CNG Triton XXIV, lot 1206; Protonotarios 1981, 96 – 100; Stacks, The Golden Horn Collection, lot 3352). Още с публикацията на първия екземпляр през 1981 г. монетата беше отдадена на монетосеченето на Матей Асен Кантакузин в качеството му на император през 1354 – 1356 г. (Protonotarios 1981, 96 – 100) и тази идентификация беше безалтернативно подкрепена и от последващите научни изследвания (Bendall 1988, Nr. 304; Hendy 1985, 447, note 336; DOC V, I, 190 – 191; Γεωργιαδης 2007, 271). Ниското тегло на монетния тип от около 0,5 г, което никак не може да се впише в установения тегловен стандарт през 1354 – 1356 г., не попречи монетата да се класифицира като василикон (Protonotarios 1981, 98; Bendall 1988, Nr. 304, 56), но същевременно и като половин василикон (Πρωτονοταριοσ, Bendall 1989, 604; DOC V, I, 191; Γεωργιαδης 2007, 271). През 2003 г. К. Олбрих публикува други два неизвестни дотогава монетни типа с тегла от 1,23 и 1,27 г, при които императорът се е идентифицирал с личното си име ΜΑΤΘΕΟC или със съкратения му вариант ΜΘ, които авторът съвсем естествено отдаде на Матей Асен Кантакузин. А в коментар относно публикувания вече нискотегловен тип заключи: „Тази емисия... ясно се отличава стилистично и метрологично от съвременното и сребърно монетосечене на Константинопол, поради което еднозначно и правилно се приписва на провинциална монетарница“ (Olbrich 2003, 83).

Днес идентификацията на този монетен тип към монетосеченето на Матей Асен Кантакузин е отхвърлена и аргументите за това са няколко – ниският тегловен стандарт, липсата на личното име Матей, както и наличието на монограм, съставен от голяма буква Т, съчетана с обърнато наляво изображение на буквите Г и Р, които подсказват името на издателя – ΓЄѠΡГΝOC ΤOΜΠΡOΤITZA. Аргумент в полза на новата идентификация към деспот Добротица е и иконогрфската връзка с монетния тип 4 на Андроник IV, която заедно с тегловния стандарт несъмнено отнася това монетосечене към края на 70-те и началото на 80-те години на XIV в. (Попов, 2025, 125 – 149).

Сребърна монета на деспот Добротица

Аверс: Владетел в цял ръст, с корона с пендилия, държи в дясната си ръка скиптър с кръст. Надпис ACN KTKZN, който подсказва родовото име на издателя – Асен, както и името на императора, предоставил регалното право на монетосечене – Йоан VI Кантакузин.

Реверс: Крепост с три тела, вляво летящият Архангел Михаил с меч в дясната ръка, букви MX, вдясно благославящият Св. Йоан Продромос. Между двамата светци и вдясно от крепостта голяма

Обр. 14. Сребърна монета на деспот Добротица
Fig. 14. Coin of despot Dobrotitsa

буква Т, съчетана с обърнато наляво изображение на буквите Г и Р – монограм на името ΓЄѠРГНОС ТОМПРОТІТZА

Метричните данни са: 16 мм диаметър, тегло от 0,49 г. Реверсът е реминисценция на същата иконографска сцена, представена на монетния тип 4 на Андроник IV (**фиг. 8**).

Публикуваните тук нискотегловни сребърни монети, вместващи се в стандарт между 0,40 и 0,60 г, опровергават наложилото се в нумизматиката схващане, че проведената парична реформа оставя в миналото василикона като сребърен номинал (Handy 1985, 541). Именно поради това разбиране известните досега два типа сребърни монети на Андроник IV са класифицирани като номинал от 1/8 ставратон, въпреки че теглото им е наполовина по-малко. Коментар върху това фрапиращо несъответствие липсва (Grierson 1999, 209; Lianta 2009, 281; Γεωργιαδης 2007, 286). Забележително е, че в противоречив анализ от 1982 г. Ф. Гриерсон определя монетите на Андроник IV като василикони, допускайки, че „по-вероятно са последните образци на тази деноминация", но същевременно е отбелязал, че „монетите на Йоан VI ефективно бележат края на василикона, от който не са известни монети, които да се отнесат към следващите десетилетия" (Grierson 1982, 300). С. Бендал също определя монетите на Андроник IV като василикони (Bendal 1988, 152).

Разбирането на характера на нискотегловното монетосечене от 70-те и 80-те години на XIV в. във Византия е обвързано с отговор на въпроса как то се вписва в проведената парична реформа, след като наблюденията показват, че монетите с тегло 0,40 – 0,60 г циркулират като законно платежно средство наред с тежките василикони. Иновацията на реформата е не само замяната на златния стандарт със сребърен, но и въвеждането за първи път в късното византийско монетосечене на различни по стойност (тегло) фракции на сребърната монета. Причините за това са не само икономически, но и политически.

В научната литература бе утвърдено схващането, че паричната

реформа във Византия е проведена през 1367 г. (Handy 1985, 545; Grierson 1999, 201; Lianta 2009, 281; Γεωργιαδης 2007, 273; Дочев, 68), въпреки че М. Хенди предположи възможността тя да е стартирала при управлението на Андроник III (Handy, 544), а Т. Бертеле отнесе нейното начало към управлението на Андроник IV (Bertele 1957, 78). Последните проучвания по въпроса, аргументирани с политическата и икономическа конюнктура на Балканите след съкрушителната османска победа при р. Марица през 1371 г., насочиха към нова дата – 1372 г.

Авторът на идеята А. Пономарев смята, че „политическите промени, които се случват на Балканите през 1371 – 1372 г., трансформират финансовата система на Византия" (Ponomarev 2009, 611). Османската военнополитическа и икономическа инвазия след 1371 г., както и формалният мир между Византия и османците, довел до приемането на васалитет на Йоан V спрямо Мурад още на следващата година, предизвикали „турско-византийската монетна симбиоза", а монетната реформа „била следствие и знак на този васалитет". „Политическата власт на Византия считала за необходимо, а паричната система след събитията от 1372 г. била готова да приеме турското акче като платежно средство, като монета на стойност 1/16 перпери" (Пономарев 2011, 588 – 589). Това разбиране за причините и същността на паричната реформа от 1372 г. се споделя и от други експерти (Baker 2020, 1276), към които се присъединяваме и ние.

Промяната в паричната система на Византия чрез интегрирането на османското акче като еквивалент на сребърната аспра със стойност от 1/8 ставратон оказва пряко въздействие върху финансовите системи на Балканите. След смъртта на цар Урош V през декември 1371 г. и последвалия разпад на царството на териториални княжества обявилите се за самостоятелни господари крал Марко, деспот Йоан Драгаш, жупан Никола и княз Лазар издават още към края на 1372 г. сребърни монети със собствените си имена и с тегло от около 1,00 – 1,10 г, съответстващо на нововъведения сребърен номинал от 1/8 ставратон и неговия османски еквивалент – акчето. С това реформено монетосечене завареният последен сребърен стандарт на цар Урош V от около 0,80 г е съществено завишен (Иванишевић 2001, 139, 158, 159, 161, 162).

Аналогична промяна в тегловния стандарт протича и в България. Цар Йоан Шишман нарежда отсичането на тежки грошове, като единственият запазен днес екземпляр е с тегло от 1,16 г. В тази връзка А. Лебедев констатира, че „единственият екземпляр на коронационната монета на Иван Шишман вече съответства на турския монетен стандарт. Най-тежките и следователно ранни монети на Иван Срацимир също следват споменатия стандарт. Тяхното сред-

но тегло, както и при акчето, е приблизително 1,15 г.“[4] (Пономарев 2011, 588 – бел.).

Новият стандарт, еквивалент на византийската аспра и османско акче, много скоро след своето въвеждане в териториалните сръбски княжества и в България не удържа под натиска на политически (наложен османски суверенитет) и икономически обстоятелства (финансова криза и недостиг на сребро) и е заменен със сребърни монети с тегло 0,6 – 0,5 г, които доминират паричния пазар на Балканите през 70-те и 80-те години на XIV в. Вероятно аналогични причини принуждават и узурпатора Андроник IV да сведе нискостойностното си сребърно монетосечене до същия стандарт от 0,60 – 0,50 г, както свидетелстват публикуваните тук 5 типа монети.

Сребърните монети на Балканите със стандарт от 0,60 – 0,50 г не следва да се разглеждат изолирано от въведените с реформата от 1372 г. сребърни номинали – те са иманентна част от реформираната парична система и пряко следствие от финансовата девалвация, протичаща във Византия и България в контекста на разширяващата се османска инвазия. Тяхната стойност е еквивалент на ½ аспра/акче или 1/16 ставратон и те са по същество фракция на сребърния номинал. Иконографски монетите са от василиконов тип и следва да се наричат василикони, като се отчита, че сребърният василикон редуцира своя стандарт от 2,20 г при въвеждането си до 0,50 г в своя край през 80-те години на XIV в.

Произходът на публикуваните монети е следният: фиг. 1 – Попов 2019, 15 – 16; фиг. 2 – Auktion Naumann numismatik A139, Lot 1006; фиг. 3 – CNG, Triton XXVII, lot 970; фиг. 4 – CNG, A 109, lot 775; фиг. 5 – Nomos, Obolos 15, lot 1029; фиг. 6 – Auktion Naumann numismatik A69, Lot 540; фиг. 7 – CNG A91, lot 1125; фиг. 8 – CNG A 94, lot 1125; фиг. 9 – CNG Triton XVI, lot 1302; фиг. 10 – Pandora numismatics, A. 16, lot 1004; фиг. 11 – Roma numismatics, May 2013, lot 1756; фиг. 12 – Wroth 1908, 631, Pl. LXXVI, Nr. 6; фиг. 13 – Grierson 1999, 200, Nr.1196; фиг. 14 – Protonotarios 1981, 98. fig.2.

ЦИТИРАНА ЛИТЕРАТУРА / REFERENCES:

[4] Ако монетата на цар Йоан Шишман от 1,16 г е отсечена след въвеждането на реформеното монетосечене във Византия след 1372 г., то тя очевидно не следва да се определя като „коронационна“. Още повече, че Йоан Шишман е определен за съцар на баща си още като дете и едва ли е коронован отново след смъртта на Йоан Александър през февруари 1371 г. Що се отнася да тежките монети на цар Йоан Срацимир следва да се отбележи, че те присъстват в находки, укрити преди 1372 г., следователно не могат да се разглеждат като пряко следствие на паричната реформа във Византия от 1372 г.

Дочев 2017: К. Дочев. Монети на византийската фамилия Палеолози в паричното обращение на българската държава 1259 – 1396. Велико Търново 2017. [K. Dochev. The coins of the byzantine Palaeologos family in the coin circulation of the Bulgarian kingdom in period 1259 – 1396].

Иванишевић 2001: В. Иванишевић, Новчарство средњовековне Србије. Београд, 2001; [V. Ivanisevic, Novcarstvo srednjovekovne Srbije. Beograd 2001. V. Ivanishevich. Novcharstvo srednjovekovne Srbije. Beograd, 2001].

Пономарев 2011: А. Пономарев**.** Эволюция денежных систем Причерноморья и Балкан в XIII – XV вв. Москва 2011; [A. Ponomarev, Evoljuzija denejnich system Prichernomor'ya i Balkan v XIII – XV v. Moskva 2011].

Попов 2019: Т. Попов. Неиздавани монети на Солунската империя, Никея и късна Византия. – Минало 3/2019, 4 – 16; [T. Popov. Neizdavani moneti na Solunskata imperija, Nikeja r kasns Vizantija. – Minalo 3/2019, 4 – 16].

Попов 2025: Т. Попов. Студии върху българското средновековно монетосечене. Т. II. С., 2025; [T. Popov. Studii varhu balgarskoto srednovekovno monetosechene. T. II, S., 2025].

Baker 2020: J. Baker. Coinage and Money in Medieval Greece 1200 – 1430, vol 2, Leiden; Boston: Brill, 2020.

Bendall 1988: S. Bendall. A private collection of Palaeologan coins. Wolverhampton, 1988.

Bendall, Donald 1979: S. Bendall, P. J. Donald. The Later Palaeologan coinage. London: Baldwin & sons, 1979.

Bertele 1948: T. Bertele. New byzantine coins. – Numismatic circular, LVI/4, April 1948, 161 – 163.

Bertele 1957: T. Bertele. L'Iperpero bizantino dal 1261 al 1453. – Rivista Italiana di Numismatica, vol. V, LIX, Perugia, 1957, 70 – 89.

Bertele 1978: T. Bertele. Numismatique byzantine. Wetteren 1978.

Grierson 1982: Ph. Grierson. Byzantine coins. London: Methuen & Co LTD, 1982.

Grierson 1999: Ph. Grierson. Byzantine coins in the Dumbarton Oaks collection and in the Whittemore collction. Vol 5, part I. Washington, 1999.

Hendy 1985: M. Hendy. Studies in the byzantine monetary economy, c. 300 – 1450. Cambridge, 1985.

Lianta 2009: E. Lianta**.** Late Byzantine Coins (1204-1453) in the Ashmolean Museum**.** London 2009.

Olbrich 2003: K. Olbrich. Neue Aspekte zur Kaiserherrschaft des Mattheos Kantakuzenos (1354 – 1357). Schweizerische numismatische Rundschau 82/ 2003, 83 – 94.

Ponomarev 2009: A. Ponomarev. Monetary Markets of Byzantium and the Golden Horde: State of Affairs According to the Account Books of the Genoese Treasurers of Caffa. – Mare et Litora. Essays Presented to Sergei Karpov for his 60th Birthday. Edited by Rustam Shukurov, Moskow 2009, 1374 – 1381.

Protonotarios 1981: P. Prortonotarius. Une monnaie de l'empereur Matthieu Asen Cantacuzene (1354 – 1357). Revue numismatique 23/1981, 96 – 100.

Πρωτονοταριοσ, Bendall 1989: Π**.** Πρωτονοταριοσ, S. Bendall. Δυο μοναδικες νομισματικες μαρτυριες του Ματθαιου Ασανη Καντακουζηνου απο την Θρακη (1354 – 1355). – Byzantinische Forschungen, Voll. 14/1, Amsterdam 1989, 601 – 607. [Protonotarios, S. Bendall. Dyo monadikes nomismatikes martyries tou Matthaiou Asani Kantakouzenou apo ten Thrake (1354 – 1355). – Byzantinische Forschungen, Vol. 14/1, Amsterdam 1989, 601 – 607.].

Sabatier 1862: J. Sabatier. Description générale des monnaies byzantines frappées

sous les empereurs d'Orient depuis Arcadius jusqu'à la prise de Constantinople par Mahomet II, Tome second, Paris, Londres 1862.

Veglery, Milas 1971: A. Veglery, A. Milas. Gold and silver coins of the time of John V (1341 – 1391). – Numismatic circular, LXXIX/1, January 1971, 2 – 5.

Wroth 1908: W. Wroth. Catalogue of the Imperial Byzantine Coins in the British Museum. Vol II. London 1908.

Γεωργιαδης 2007: Ν. Γεωργιαδης. Τα νομοσματα των Παλαιολογων (1259 – 1453). Εικονογραφικη προσεγγιση. Θεσσαλονικηq 2007 [N. Georgiadis. Ta nomismata ton Palaiologon (1259 – 1453). Thessaloniki: Eikonografiki proseggisi, 2007].

BYZANTINE LOW-WEIGHT SILVER COINS FROM THE 70S AND 80S OF THE 14TH CENTURY

Tencho POPOV

SUMMARY

The article examines the small silver coins weighing 0.5 – 0.6 grams, struck in the 1370s and 1380s. Three types of coins represent the coinage of John V (**fig. 1 – 4**), and five types belong to Andronicus IV's coinage (**fig. 5 – 9**). The author also publishes a new coin of John V and Andronicus IV, struck in 1382 (**fig. 10 – 11**).

The coin, previously defined as an issue of John V with Manuel II (**fig. 12 – 13**), is re-identified as a coin struck by John V with John VI. Additionally, the coin attributed to Matthew Asen Kantakouzenos (**fig. 14**) is redefined as an issue of Despot Dobrotitsa.

The introduction of the new silver coin – the stavraton, along with its fractions of ½ and ⅛ in 1372, allowed the integration of the Ottoman akçe (valued at ⅛ stavraton) into the payment system. The small silver coins, weighing 0.5 – 0.6 grams, were also incorporated into the reformed payment system with a value of 1⁄16 stavraton.